

ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ДОКАЗУВАННЮ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНЬОГО В ЗАЙНЯТТЯ ПРОСТИТУЦІЄЮ Й СУТЕНЕРСТВА

Наукова стаття присвячена дослідженню деяких аспектів розслідування втягнення неповнолітнього в зайняття проституцією й сутенерства. Розглядаються обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування досліджуваного кримінального правопорушення, а також визначаються їх характерні ознаки.

Ключові слова: сутенерство, неповнолітній, проституція, обставини, що підлягають доказуванню, слідча (розшукова) дія, слідча ситуація.

Научная статья посвящена исследованию некоторых аспектов расследования вовлечения несовершеннолетнего в занятие проституцией и сутенерства. Рассматриваются обстоятельства, которые подлежат доказыванию при расследовании исследуемого уголовного преступления, а также определяются их характерные признаки.

Ключевые слова: сутенерство, несовершеннолетний, проституция, обстоятельства, которые подлежат доказыванию, следственное (розыскное) действие, следственная ситуация.

The scientific article is devoted illumination of some aspects of the investigation of involvement of a minor in prostitution and pimping. The circumstances that are subject to proof of the investigated criminal offense is considered, as well as its characteristic features are determined.

Key words: pimping, juvenile, prostitution, circumstances that are subject to proof, investigative (search) action, investigative situation.

Вступ. Вагоме значення на початковому етапі розслідування втягнення неповнолітнього в зайняття проституцією й сутенерства мають обставини, що підлягають доказуванню, адже завдяки їх визначенню можливе найбільш ретельне наповнення плану кримінального провадження всіма можливими заходами щодо їх установлення (проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, заходів розшукового спрямування тощо).

Розглядали питання обставин, що підлягають доказуванню під час розслідування злочинів, різні науковці, такі як В.П. Бахін, Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, І.О. Возгрін, І.Ф. Герасимов, В.А. Журавель, В.Ф. Єрмолович, О.Н. Колесніченко, В.О. Коновалова, В.О. Образцов, І.Ф. Пантелєєв, М.В. Салтевський, М.О. Селіванов, Л.О. Сергєєв, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков та інші. Але ними не проводився аналіз обставин, що підлягають доказуванню під час розслідування втягнення неповнолітнього в зайняття проституцією й сутенерства. Водночас на практиці виникає потреба в науково-обґрунтованих криміналістичних рекомендаціях щодо вказаної наукової категорії в розрізі розслідування конкретних кримінальних правопорушень.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження обставин, що підлягають доказуванню під час розслідування втягнення неповнолітнього в зайняття проституцією й сутенерства.

Результати дослідження. Одразу зауважимо, що ми підтримуємо позицію М.В. Салтевського стосовно того, що структуру криміналістичної характеристики не можна ототожнювати з обставинами, що підлягають доказуванню. Усі елементи предмета доказування не можуть бути охоплені елементами криміналістичної характеристики, які в основному описують типові властивості й ознаки злочину, проте їх поєднання допускається [13, с. 419]. Водночас В.Д. Берназ акцентував увагу на тому, що для того, щоб збирати те, що потім може бути доказами, спочатку

необхідно все ж виявити, розшукати, наприклад, осіб, які можуть дати показання, а тільки потім проводити з ними слідчі (розшукові) та інші дії з метою збирання фактичних даних. Тому сформульована в Кримінальному процесуальному кодексі (далі – КПК) України структура доказування не враховує таку суттєвий аспект слідчої діяльності, як роботу з виявлення слідів, предметів зі слідами злочину, інформації про злочин [2, с. 175–176].

Загалом обставини, що підлягають установленню, на відміну від криміналістичної характеристики злочинів, інтегрують у собі властивості правової сутності злочину. Це дає змогу виділити з усіх подій і діянь ті, які наділені ознаками кримінально-правового, юридично значущого характеру (суспільна небезпека, протиправність, винність) і дати їм правильну кримінально-правову оцінку [14, с. 142]. З огляду на зазначене, ми визначили обставини, що підлягають доказуванню, як окремий складник методики розслідування втягнення неповнолітнього в зайняття проституцією й сутенерства.

Щодо поєднання понять обставин, що підлягають доказуванню, та предмета доказування зазначимо таке. Так, М.М. Михеєнко розглядає під предметом кримінального процесуального доказування таку сукупність передбачених кримінальним процесуальним законом обставин, установлення яких необхідне для вирішення заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, кримінального провадження загалом, а також прийняття процесуальних профілактичних заходів [9, с. 99]. А вже В.А. Банін, навпаки, у зміст предмета доказування вкладає будь-які обставини, що визначені в законі та мають значення для прийняття остаточних рішень у конкретній справі [1, с. 13].

На нашу думку, найбільш точним є твердження, що предметом доказування є загальний перелік обставин, що підлягають обов'язковому встановленню в кожній кримінальній справі, яка надсилається до суду. Автор зауважує, що в ході розслідування можуть бути встановлені й інші обставини, але це не є обов'язковим для органів розслідування [10, с. 29]. Тобто обставини, що підлягають доказуванню, входять в його предмет і розкривають його.

Тому ми вважаємо доречною думку Є.І. Макаренка, що предмет доказування поєднує в собі п'ять груп обставин, що визначають напрям і межі розслідування, а саме:

- обставини, пов'язані з установленням і доказуванням злочину;
- обставини, пов'язані з установленням і доказуванням вини обвинувачених у вчиненні злочину;
- обставини, що впливають на ступінь і характер відповідальності обвинувачених;
- обставини, пов'язані з установленням характеру й розміру завданої злочинном шкоди;
- обставини, що сприяли формуванню злочинної групи та вчиненню злочину [8, с. 77].

Доречною є думка окремих науковців, що серед обставин, які підлягають доказуванню під час розслідування, можуть бути такі:

- подія (факт) злочину;
- відповідність його ознакам складу злочину, передбачених статтею Кримінального кодексу (далі – КК) України;
- вчинення злочину обвинуваченим;
- наявність вини;
- обставини, що пом'якшують чи обтяжують вину;
- обставини, що характеризують особу обвинуваченого [13, с. 363–369].

З прийняттям чинного КПК України дискусія з приводу визначення кола обставин, що входять у предмет доказування, перейшла в інші площину, тому що законодавчий акт визначив такий їх перелік: 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого в учиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; 6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності й інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок учинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування й/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за

його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення; 7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру [6].

Разом із тим варто розуміти, що визначені обставини є орієнтиром для слідчого, а не чітко обмеженим і визначеним переліком. Адже залежно від конкретного кримінального правопорушення їх кількість може змінюватись, а зазначені вище – наповнюватись конкретними даними.

Д.Б. Сергєєва доречно зазначає з приводу недоліків ч. 2 ст. 91 КПК України, що, розглядаючи як перший елемент збирання доказів, законодавець допускає гносеологічну і правову помилку: нібито до початку кримінально-процесуальної діяльності до того як уповноважена особа здійснить відповідне дослідження виявлених на місці події слідів злочину, вони вже апіорі є доказами. Якщо слідувати за такою логікою, то в ході доказування збираються, надаються чи подаються докази, які існують об'єктивно в готовому вигляді ще до того, як вони в установленій процесуальній формі будуть отримані й визнані такими суб'єктом доказування [12, с. 299].

У свою чергу, Н.П. Кузнецов указує на систему обставин, установлення яких необхідно для правильного вирішення кримінального провадження й виконання завдань кримінального судочинства та які у зв'язку з цим підлягають установленню за допомогою доказів. Доказуванню, на його думку, повинні підлягати тільки ті факти й обставини, що мають дійсно істотне значення для правильного вирішення кримінального провадження. Іншими словами, сукупність фактів та обставин, що становлять предмет доказування, являє собою ту частину об'єктивної дійсності, яка пізнається в ході досудового розслідування й судового розгляду з метою встановлення істини [7, с. 28].

З огляду на вищезазначене, ми вважаємо, що під час розслідування втягнення неповнолітнього в зайняття проституцією та сутенерства до обставин, які підлягають доказуванню, належать такі:

- визначені чинним КПК України;
- зазначені в диспозиції ст. 303 КК України;
- інші обставини, що мають значення для ефективного проведення кримінального провадження по конкретному факту вчинення правопорушення.

О.М. Васильєв наголошує на тому, що на самому початку розслідування доцільно користуватися формулою із семи питань: хто, що, де, з чією допомогою, чому, як саме й коли. Надалі ж обставини потрібно встановлювати відповідно до елементів складу злочину, тому що головне в розслідуванні – це встановлення наявності або відсутності складу злочину в діянні особи [4, с. 148].

Говорячи про конкретне кримінальне правопорушення – втягнення неповнолітнього в зайняття проституцією та сутенерство, необхідно навести думки науковців з приводу обставин, що повинні встановлюватись під час його розслідування. С.А. Циркун класифікував обставини, що підлягають доказуванню, за допомогою предметного аналізу злочину з позиції теорії людської діяльності. При такому підході, доречно наголошує автор, до предмета доказування входять обставини, що групуються в чотири системи: докримінальні обставини; обставини, безпосередньо пов'язані зі злочином (у нашому випадку точніше говорити не про злочин, а про злочинну діяльність); посткримінальні обставини; паралельні події. З урахуванням того, що втягнення в зайняття проституцією відбувається у сфері, як правило, професійної та організованої злочинності, встановлення й доведення докримінальних обставин має значення не тільки з погляду характеристики особистості злочинців, а й для виявлення раніше скоєних ними злочинів. Центральне місце серед цих обставин посідає механізм утягнення в зайняття проституцією, яке може бути пов'язане зі згвалтуванням, викраденням, незаконним позбавленням волі [15, с. 8].

У зв'язку з тим що в нашому випадку фігурує особа неповнолітнього варто зазначити таке. Кримінально-процесуальний напрям вивчення особистості підлітка необхідний для здійснення обґрунтованих процесуальних дій (проведення слідчих дій, обрання заходів процесуального примусу тощо). Криміналістичний напрям вивчення даних, що характеризують особистість підлітка, організується з метою правильного висунення слідчих версій, установлення всіх епізодів у кримінальній справі й усіх співучасників обвинуваченого, а також для обґрунтованого вибору тактичних прийомів під час провадження окремих слідчих дій. Таке вивчення особистості підозрюваного, обвинуваченого неповнолітнього спрямоване на

встановлення характерних властивостей, особливостей конкретного злочинця; його криміногенних інтересів і мотивації, які породили відповідну злочинну поведінку. Це важливо для створення якнайкращих основ і методик індивідуальної профілактики [3, с. 40].

Також вагоме значення під час розслідування втягнення неповнолітнього в зайняття проституцією й сутенерства має доказування обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання (ст. ст. 66, 67 КК України), обставин, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження, обставин, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання. Оскільки доказувати вину підозрюваного зобов'язана особа, яка здійснює досудове розслідування, то для всебічного, повного, неупередженого дослідження обставин кримінального провадження необхідно збирати докази, як такі, що обвинувачують особу в учиненні кримінального правопорушення, так і ті, що її виправдовують.

М.В. Кокошко акцентує увагу на тому, що, відповідно до ч. 1 ст. 486 КПК України, у разі необхідності для вирішення питання про наявність у неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого психічного захворювання або затримки психічного розвитку та його здатності повністю або частково усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними в конкретній ситуації призначається комплексна психолого-психіатрична експертиза. Крім того, така експертиза має бути призначена для визначення психічного стану підозрюваного згідно з п. 3 ч. 2 ст. 242 КПК України, якщо відомості, що містяться в медичних документах, викликають сумнів стосовно осудності, обмеженої осудності неповнолітнього [5, с. 15].

Висновки. Завдяки проведеному аналізу вищенаведених позицій науковців і дослідженню кримінальних проваджень зазначеної категорії, нами виділено такі обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування втягнення неповнолітнього в зайняття проституцією та сутенерства:

- а) чи був дійсно факт утягнення неповнолітнього в зайняття проституцією та сутенерства;
- б) у чому конкретно полягали ці дії;
- в) способи учинення злочину;
- г) засоби та знаряддя, які застосовував правопорушник для втягнення неповнолітнього в зайняття проституцією;
- д) обстановка, у якій відбувалися зазначені дії;
- е) місце вчинення злочинних дій;
- є) яка тривалість зайняття проституцією неповнолітнього після його втягнення в зазначену діяльність;
- ж) відомості, що характеризують особу злочинця;
- з) мотиви правопорушника;
- і) цілі правопорушника стосовно втягнення неповнолітнього в зайняття проституцією;
- ї) обставини, що впливають на ступінь і характер відповідальності злочинця;
- и) конкретні наслідки діяння;
- к) характеристика особи неповнолітнього;
- л) психологічний стан неповнолітнього до та після втягнення його в зайняття проституцією;
- м) учинення стосовно неповнолітнього інших суспільно небезпечних діянь;
- н) причини й умови, що сприяли злочину;
- о) обставини, що впливають на ступінь і характер відповідальності злочинця.

Завдяки встановленню обставин, що підлягають доказуванню під час розслідування втягнення неповнолітнього в зайняття проституцією й сутенерства, більш злагодженою стає діяльність працівників поліції, тому що в цьому випадку планування кримінального провадження спрямоване на з'ясування характерних ознак конкретного правопорушення. Тому обов'язково необхідно визначити перелік обставин, що підлягають доказуванню.

Список використаних джерел:

1. Банин В.А. Предмет доказывания в советском уголовном процессе (гносеологическая и правовая природа). Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1981. 54 с.
2. Берназ В.Д. Доказування обставин вчинення кримінального правопорушення за чинним КПК України. Право України. 2013. № 11. С. 173–178.
3. Боровик О.В. Особенности досудебного производства по уголовным делам в отношении несовершеннолетних: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Москва, 2006. 220 с.
4. Васильев А. Н. Следственная тактика. Москва: Юрид. лит., 1976. 200 с.

5. Кокошко М. Предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2016. № 2. С. 10–18.
6. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
7. Кузнецов Н.П. Доказывание в стадии возбуждения уголовного дела. Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1983. 116 с.
8. Макаренко Е.И. Особенности расследования квартирных краж, совершаемых группой лиц: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Москва, 1983. 200 с.
9. Михеенко М.М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве. Киев: Изд-во при КГУ, 1984. 134 с.
10. Рыжаков А.П. Уголовно-процессуальное доказывание: понятие и средства. Москва: Инф. издат. дом «Филинь», 1997. 128 с.
11. Салтєвський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): підруч. Київ: Кондор, 2008. 558 с.
12. Сергєєва Д.Б. Елементи (стадії) кримінально-процесуального доказування. Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (до 75-річчя з дня народження доктора юридичних наук, професора Михайла Макаровича Михеєнка): матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 6–7 грудня 2012 р., м. Київ. Харків: Видавець Строков Д.В., 2013. С. 299–301.
13. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса: в 2 т. Москва: Наука, 1968. Т. 1. 470 с.
14. Тищенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: моногр. Одеса: Одеська національна юридична академія; Фенікс, 2007. 260 с.
15. Цыркун С.А. Выявление и расследование преступлений, связанных с содержанием притонов для занятия проституцией: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Москва: Московская государственная юридическая академия, 2004. 21 с.